

ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОДИНОКИМ МАТЕРЯМ В УКРАЇНІ

Економічні, соціальні та культурні права мають особливе значення для жінок з вразливих соціальних груп, оскільки вони непропорційно страждають від бідності, соціальної та культурної маргіналізації. Як результат, жінки з вразливих груп мають нерівні можливості доступу до ресурсів та послуг, менші повноваження у політичній, економічній та соціальній сферах.

До числа найбільш незахищених верст населення відносяться одинокі жінки з дітьми.

Різні аспекти проблеми соціального захисту населення висвітлюються у наукових розвідках С. Бандур, К. Батигіної, Н. Болотіної, Н. Борецької, К. Ващенко, М. Мокляк, О. Новікова, О. Палій, М. Кравченко, О. Петроє, О. Піщуліна, О. Савченко, Ю. Саєнко, Т. Семігіної, Б. Сташківа, В. Скуратівського, П. Ситніка, В. Трощинського, Н. Ярош та ін.

Проте недослідженою залишається проблема соціального захисту одиноких матерів, що обумовлює завдання наукової розвідки – проаналізувати нормативно-правову базу соціального захисту одиноких жінок з дітьми, в тому числі із забезпечення їх прав на отримання соціальних послуг, запропонувати заходи та пропозиції щодо соціальної практики з такою категорією громадян.

За результатами дослідження виокремлено пропозиції для поліпшення сфери надання соціальних послуг та запропоновано нові форми соціальної підтримки цієї категорії громадян: жінки не визначені Законом України «Про соціальні послуги» в окрему категорію, а надання соціальних послуг вбачається на загальних засадах; в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачити додаткові заходи соціально-економічного спрямування для підтримки одиноких батьків; створити умови для долучення недержавного сектору до надання соціальних послуг одиноким матерям; розширити спектр послуг, що зорієнтовані на профілактику соціального сирітства, формування усвідомленого батьківства та соціальну реабілітацію; проводити широку інформаційну політику про можливості отримання таких послуг; вивчати зарубіжний досвід з метою впровадження кращих практик соціальної допомоги на місцевому рівні.

Ключові слова: *одинокі матері, соціальна робота, соціальні послуги, соціальне забезпечення.*

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. Соціально-економічна криза, військовий конфлікт, що триває на сході України, заходи жорсткої економії, прийняті Урядом, посилюють ґендерний дисбаланс у суспільстві, призводячи до фемінізації бідності; втрати жінками роботи; ускладнення доступу до медичних, освітніх і соціальних послуг; збільшення випадків домашнього та сексуального насильства, в тому числі пов'язаних з військовим конфліктом; посилення патріархальних ґендерних стереотипів і традиційного розподілу соціальних ролей.

10 жовтня 2018 р. відбулися парламентські слухання на тему «Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп», що викликане необхідністю здійснення ефективного парламентського нагляду, виявлення проблемних аспектів у сфері суспільних відносин із запобігання та протидії дискримінації жінок з вразливих соціальних груп; вироблення дієвих механізмів захисту прав жінок з вразливих груп на основі принципу рівності прав жінок і чоловіків та недискримінації.

Економічні, соціальні та культурні права мають особливе значення для жінок з вразливих соціальних груп, оскільки вони непропорційно страждають від бідності, соціальної та культурної маргіналізації. Це посилює їхню підпорядкованість і обмежує здійснення ними будь-якого іншого права. Як результат, жінки з вразливих груп мають нерівні можливості доступу до ресурсів та послуг, менші повноваження у політичній, економічній та соціальній сферах.

До числа найбільш незахищених верст населення відносяться одинокі жінки з дітьми. З огляду на соціальні катаклізми та економічні кризи попит на соціальні послуги такої категорії громадян зростає, що потребує детального вивчення та розробки організаційно-змістових та економічно-правових засад здійснення соціального обслуговування цієї категорії громадян.

Відтак, за останні 15 років в Україні кількість одиноких матерів виросла у 22 рази. Станом на 2018 р. у 20 % сімей діти виховуються однією матір'ю, і це переважно малозабезпечені сім'ї. За статистикою кожна п'ята дитина сьогодні офіційно батька немає.

Серед передумов появи такої вразливої категорії як одинокі жінки з дітьми є наступні – розлучення (на сьогодні криза української сім'ї: 61 % подружніх пар розлучаються), позашлюбні народження (збільшення кількості громадянських шлюбів супроводжується ростом числа позашлюбних дітей), вдівство (військових конфлікт на Сході спричинює збільшенню чисельності цієї категорії), усиновлення (посилюється тенденція до усиновлення однією жінкою чи чоловіком) тощо. У цьому контексті соціальна робота має бути орієнтована не лише на поліпшення системи надання соціальних послуг у формі соціального забезпечення та соціального обслуговування, а також на розробку стратегії подолання ранньої вагітності, поліпшення становища жінок на ринку праці та у сфері бізнесу, розширення доступу до освітніх і медичних послуг, виявлення та здійснення соціально-психологічної підтримки на ранніх етапах у процесі шлюбного розлучення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики соціального обслуговування вразливих категорій населення вивчалися науковцями В. Загорським, А. Михненко, П. Надолішним, Л. Тютюю, І. Івановою, Л. Скоропадою, І. Зверєвою, Т. Семигиною, І. Миговичем та ін.

Різні аспекти проблеми соціального захисту населення висвітлюються у наукових розвідках С. Бандур, К. Батигіної, Н. Болотіної, Н. Борецької, К. Ващенко, М. Мокляк, О. Новікова, О. Палій, М. Кравченко, О. Петроє, О. Піщуліна, О. Савченко, Ю. Сасенко, Т. Семигіної, Б. Сташківа, В. Скуратівського, П. Ситніка, В. Трощинського, Н. Ярош та ін.

У дослідженні І. Чеховської здійснено аналіз законодавства України щодо надання державних соціальних виплат, пільг та інших гарантій одиноким матерям, виявлено недоліки

його правозаснування, виокремлено напрями удосконалення з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду [7].

В оксфордському виданні «Encyclopedia of Social Work» [1] визначено, що соціальна робота з самотніми матерями полягає у збільшенні сімейних субсидій та допомог на дітей, а також розробці заходів з попередження підліткової вагітності, розширенні доступу до освіти і сфери працевлаштування, виявленні матерів з низьким рівнем доходів.

Мета статті – проаналізувати нормативно-правову базу соціального захисту самотніх жінок з дітьми, в тому числі із забезпечення їх прав на отримання соціальних послуг, з'ясувати механізм надання соціальних послуг жінкам в умовах територіальної громади, запропонувати заходи та пропозиції щодо соціальної практики з такою категорією громадян.

Виклад основного матеріалу. Загалом надання соціальних послуг законодавством передбачено у тому випадку, якщо особа чи окрема соціальна група перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати. Відтак під складними життєвими обставинами розуміються обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [3].

Водночас вищезначені особи потрапляють у категорію «вразливі групи населення» як потенційні отримувачі соціальних послуг, що мають найбільший ризик потрапляння в складні життєві обставини через вплив зовнішніх (соціальних, економічних, природних, політичних, екологічних тощо) та внутрішніх (матеріальний стан, фізичні та розумові вади розвитку, вік, спосіб життя тощо) чинників [6].

До цієї категорії осіб відносяться самотні жінки з дітьми. Законодавче визначення самотньої матері надано в п. 5 ч. 13 ст. 10 ЗУ «Про відпустки»: це мати, яка виховує дитину без батька. Згідно зі ст. 18-1 ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу на дітей мають самотні матері, які не перебувають у шлюбі, самотні усиновителі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішення про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матері) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини. До самотніх матерів також відносяться вдови, жінки, які виховують дитину без батька. До останніх відносяться розлучені жінки, які виховують дітей самотійно, навіть якщо вони отримують аліменти. Самотньою вважається і жінка, яка вийшла заміж, але її новий чоловік дитини не всиновив [7].

У статті увагу буде зосереджено на самотніх жінках, які не перебувають у шлюбі і самотійно виховують дітей.

Починаючи з 2006 року в практику соціальної роботи центрів соціальних служб для сімей, дітей та молоді з сім'ями, які виховують дітей, введено новий термін – сім'я, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Перелік обставин, які класифікують такі сім'ї, наведено у спільному наказі семи міністерств «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах» (від 14.06.2006 р.

№ 1983/388/452/221/56/596/106). Відповідно до категорій сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, І. Пеша відносить одиноких жінок [4].

З огляду на те, що характерними ознаками для більшості сімей у стані вразливості є розгубленість, пасивність, невміння висловити свої проблеми і потреби, сформулювати свої цілі і завдання, слабе спілкування, емоційна закритість, брак уваги (або агресія) стосовно дітей, нерідко нехтування інтересами дітей [6], очевидно доцільною є поряд із матеріальним забезпеченням і розробка системи заходів соціально-психологічного характеру, що сприяли б не лише соціальній реабілітації жінок, а забезпечували оптимальні умови для життя дітей.

Відповідно до ЗУ «Про соціальні послуги» основними формами надання соціальних послуг є соціальне обслуговування та соціальне забезпечення. Розглянемо форми соціального забезпечення цієї категорії громадян згідно чинного законодавства. Відповідно до Ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги», соціальне забезпечення – це матеріальна допомога, яка надається особам, що перебувають у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги (продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації) [3].

Отже, під соціальним забезпеченням будемо розуміти форму надання соціальних послуг, спрямованих на матеріальне забезпечення одиноких жінок з дітьми за рахунок коштів державного бюджету і спеціальних позабюджетних державних фондів, у випадку втрати джерела до існування, понесення додаткових витрат чи відсутності необхідного прожиткового мінімуму з об'єктивних, соціально значимих, обумовлених законодавством, причин з метою вирівнювання соціального положення цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства.

Відповідно до чинного законодавства основними критеріями для отримання соціальної допомоги на дітей одиноким матерям є: склад сім'ї, рівень її доходів (не достатній життєвий рівень), вік дітей.

Очевидно, що одинокій жінці складно самостійно забезпечити належний матеріальний рівень сім'ї, одночасно виконувати функції матері (турбота і догляд за дитиною, приготування їжі, підтримка санітарно-побутових умов) і батька (фінансове забезпечення сім'ї стабільним заробітком, житлом тощо). Навіть одержання державної соціальної допомоги або аліментів суттєво не покращують ситуацію у неповній сім'ї. До того ж, матері-одиночки, які не працюють; матері з декількома дітьми, які працюють, але не мають житла – опиняються у дуже важкому матеріальному стані [8].

Правовою основою соціального захисту одиноких жінок з дітьми є «Сімейний кодекс України», Закони України «Про охорону дитинства», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» тощо.

Проте, слід зауважити, що конкретний нормативно-правовий акт, який би визначав соціальні права, соціальні допомоги, пільги, послуги, які надаються неповним сім'ям відсутній,

що є негативним моментом, оскільки нечіткість, невизначеність нормативного регулювання соціального захисту неповних сімей призводить до порушення їх основних прав.

У контексті соціального захисту цієї категорії громадян зміст професійної діяльності соціального працівника полягає у наступному: ініціатива виявлення матерів-одиночок, яким необхідна допомога; допомога в оформленні документів на отримання соціальної допомоги; надання порад з метою розвитку здатності для знаходження оптимального рішення у складній ситуації та активізації внутрішніх ресурсів особистості; звернення до відповідних благодійних фондів, які могли б надати матеріальну або фінансову допомогу як на утримання матері, так і дітей. Надзвичайно важливо при цьому: формально або неформально виявляти та оцінювати матеріальні потреби таких сімей; знаходити можливість для матеріального і фінансового забезпечення потреб сім'ї; коректно надавати матеріальну допомогу, не принижуючи гідність матері та психологічне самопочуття дітей [8].

Поряд із соціальним забезпеченням одинокі жінки з дітьми потребують інших видів соціальних послуг: соціально-психологічних, соціально-правових, послуг з працевлаштування тощо, що є формами соціального обслуговування. Згідно чинного законодавства, соціальне обслуговування спрямоване на надання спеціальними органами держави громадянам різноманітних послуг безоплатно або на умовах часткової оплати з метою запобігання настанню або зниження негативних наслідків соціальних ризиків, що настали, з метою посилення їх соціального захисту.

Однією з найбільш затребуваних є послуга з *працевлаштування*, що дозволяє не лише отримувати дохід для забезпечення основних потреб самої жінки та дітей, а й покращує психічне здоров'я. Саме стрес від безробіття є для одиноких жінок найбільш ймовірним, а повна зайнятість і постійний дохід сприятливо впливають на психологічний стан [5]. Проте реалії сьогодення свідчать, що значний відсоток одиноких матерів мають низький дохід, більшість не мають можливість працювати, так як роботодавці не погоджуються на неповний робочий день, відсутня гнучкість робочого графіку. Враховуючи теперішню економічну кризу, цілком ймовірно, що одиноким матерям доводиться більше працювати або взагалі втратили роботу.

У цьому відношенні цікавий досвід Великобританії, яка має найвищий рівень народжуваності серед країн Західної Європи. Законодавство щодо рівних можливостей є сильним, проте серед пріоритетів – підтримка працевлаштування одиноких матерів у формі регулювання або надання послуг з догляду за дітьми. Відтак, жінки мають можливість отримати послуги з догляду дітей з одночасною зайнятістю протягом робочого дня, тим самим забезпечують відповідний рівень підтримки доходів [2].

Поряд з працевлаштуванням одинокі жінки потребують *психологічної допомоги*. Адже хвилювання стосовно роботи, житла, продуктами харчування, незахищеності, дискримінації, насилля та ін., сприяють виникненню стресу. Водночас, мізерні розміри матеріальних допомог, брак підтримки від рідних та близького оточення, втрата відчуття безпеки, все це робить їх вразливими на відмінну від заміжніх жінок, тим самим одинокі жінки більш схильні до психічних і фізичних розладів здоров'я, на відміну від своїх «колег». Їхній психологічний стан має тенденцію бути тяжким з огляду на те, що можливо довелося пережити безробіття, низький рівень

соціальної підтримки, насилля в сім'ї, розлучення тощо. За свідченнями зарубіжних вчених, чим більше економічних труднощів серед бідних матерів з дітьми, тим більша ймовірність погіршення психічного здоров'я. Проведенні дослідження показали, що одинокі жінки з дітьми вдвічі більше страждають клінічною депресією, на відмінну від жінок із повних сімей [5].

Ще одна проблема одиноких матерів з дітьми – це, перш за все, проблема самотності, яка пов'язана з депресивним станом. Є і такі жінки, які народжуючи дітей і залишаючись наодинці, впадають у відчай, починають зловживати алкогольними напоями, забувають про дітей. Для багатьох самотніх матерів з дітьми характерна низька самооцінка, негативне самовідчуття, невпевненість у своїй професійній компетентності, яка може мати реальні підстави так і виступати як результат високої самокритичності матері. Схожа тенденція може негативно впливати на особисте життя і життєвий уклад матері-одиначки, викликати постійну тривогу, безсилля перед труднощами, які виникають, створювати перешкоду у вихованні дитини.

Абсолютно очевидним є те, що одинокі матері стикаються із безліччю психологічних проблем, у вирішенні яких їм потрібна кваліфікована допомога, щоб сформувати у матері стійку модель позитивної поведінки, зняти емоційне напруження та підвищити її особистісний зріст.

Водночас, взяття на себе ролі батька і пов'язане з цим емоційне і фізичне навантаження матерів певною мірою підвищує їхню нервову напругу, посилює конфлікти з дитиною, тим самим пришвидшує процес її невротизації. Разом з тим, виховання у неповних сім'ях є передумовою того, що дитина опиняється в ризику недоотримати у сенситивні періоди свого розвитку той соціальний досвід, який в подальшому слугуватиме основою формування інтелектуально, емоційно зрілої і морально стійкої особистості. Крім того, дефіцит впливу чоловіка негативно може позначитися на психічному і особистісному розвитку дитини, на процес його соціалізації та статево-рольової ідентифікації. З огляду на це, вмотивовано доцільною є *кваліфікована допомога матерям та їхнім дітям соціально-педагогічного спрямування*.

Водночас науковці стверджують, що одинока мати, як правило має достатній резерв позитивних ресурсів для подолання труднощів. Для чого їй потрібна професійна соціально-психологічна допомога для вироблення стратегії виходу із проблеми, компетентний супровід у цьому процесі. Фахова допомога постає провідним компонентом її психологічного благополуччя, завдяки чому вона може реалізовувати свій потенціал, долати стреси, виховувати дітей, ефективно здійснювати професійну діяльність і бути корисною суспільству.

Водночас, поряд із зайнятістю з метою забезпечення основних доходів для задоволення потреб неповної сім'ї, турботою та вихованням дітей, за умови відсутності підтримки рідних, одинокі матері в більшості випадків не мають можливості у *здобутті освіти та самоосвіти*. Адже, отримання професії знижує ймовірність ризиків бідності, тим самим є передумовою економічної самодостатності. Згідно чинного законодавства, жінки мають право на індивідуальний план навчання у закладах вищої освіти по догляду за дитиною до 3-х років. Проте ця норма прописана для жінок взагалі, жодних пільг для одиноких матерів, що, на нашу думку, дискримінує їх права доступу та рівних умов у здобутті освіти.

Особливо гострим постає це питання з огляду на невтішну динаміку нового типу неповної сім'ї – *неповнолітня мати з дитиною або дітьми*. Часто діти таких матерів, соціально і морально не готових до виховання дітей, поповнюють групу соціальних сиріт. Це загрозливий виклик для соціальних служб, що потребує не лише розробки інноваційних підходів для супроводу таких сімей задля забезпечення оптимальних умов для виховання дітей, а й вироблення організаційно-змістових засад соціального та освітнього становлення особистості малолітньої матері.

Загалом для одиноких жінок з дітьми вмотивовано необхідним є можливість отримати *соціальні послуги з правової освіти*, які б надавали змогу здобути елементарні знання про свої права і обов'язки, вивчити законодавство з рівних прав жінок і чоловіків, з протидії дискримінації, з'ясувати умови та механізм отримання матеріальної допомоги тощо.

Водночас, одинокі матері самостійно заробляють на проживання, що скорочує час на виховання дітей – це може спровокувати проблему асоціальної поведінки підростаючого покоління. До того ж проблемною виступає система дозвіллевої діяльності в умовах громади за умов скорочення позашкільних закладів. Відтак, доступ до сфери дозвілля для одиноких матерів часто є обмеженим, особливо у сільській місцевості. Як наслідок, є загроза, що діти та підлітки у позашкільний час можуть піддаватися впливу вулиці, тим самим така ситуація може призвести до проявів різних форм відхилень у поведінці неповнолітніх. Вищезначене потребує на рівні громади зосередити зусилля органів влади та недержавного сектору у напрямку розширення спектру *соціальних послуг у сфері дозвілля, відпочинку та оздоровлення дітей шкільного віку*.

Серед питань, які майже не висвітлюються і не практикуються, що стосується соціального захисту одиноких матерів – це заходи з охорони здоров'я. Адже, жінки цієї категорії досить часто ігнорують свій стан здоров'я на користь отримання медичної допомоги дітям через різні причини: брак часу, завантаженість, фінансове становище, брак знань з формування здорового способу життя та ін. Через це на часі *медико-соціальні послуги*, що передбачають консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів тощо.

Особливо гостро стоїть *питання виховання одинокими жінками дітей з інвалідністю*, станом на 2017 р. таких сімей в Україні понад 160 тисяч. Якщо дитина з особливими потребами, яка потребує постійного догляду, виховується в сім'ї самотньої матері, то жінка-мати не має жодної можливості поліпшити матеріальний добробут сім'ї, і їм доводиться жити на пенсію по інвалідності дитини та дитячу допомогу.

Висновки. За результатами дослідження можна виокремити пропозиції для поліпшення сфери надання соціальних послуг та запропонувати нові форми соціальної підтримки цієї категорії громадян: жінки не визначені Законом України «Про соціальні послуги» в окрему категорію, а надання соціальних послуг вбачається на загальних засадах; в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачити додаткові заходи соціально-економічного спрямування для підтримки одиноких батьків; потребують розробки та удосконалення організаційно-змістові та соціально-економічні аспекти

соціальних послуг (з працевлаштування, психологічної допомоги, допомоги матерям та їхнім дітям соціально-педагогічного спрямування, можливості у здобутті освіти та самоосвіти, соціальні послуги з правової освіти, у сфері дозвілля, відпочинку та оздоровлення дітей шкільного віку, медико-соціальні послуги, питання виховання самотніми жінками дітей з інвалідністю тощо); створити умови для долучення недержавного сектору до надання соціальних послуг самотнім матерям; розширити спектр послуг, що зорієнтовані на профілактику соціального сирітства, формування усвідомленого батьківства та соціальну реабілітацію; проводити широку інформаційну політику про можливості отримання таких послуг; вивчати зарубіжний досвід з метою впровадження кращих практик соціальної допомоги на місцевому рівні; ініціювати нові форми соціальної підтримки, серед яких спеціальні освітні курси і тренінги самотніх матерів, послуга «соціальний прокат», соціальні спеціалізовані дитячі магазини, телефони довіри, «гарячі лінії», дитячі кімнати та кімнати малюків, курси для майбутніх та молодих мам, групи самопомоги, центри дозвілля за місцем проживання та ін.

Водночас соціальний захист самотніх матерів повинен включати наступні напрями: робота соціальних служб з неповними сім'ями; робота з оточенням самотніх матерів; з самою матір'ю-одиначкою; волонтерська допомога; соціально-виховна і психолого-педагогічна робота з дітьми з неповних сімей; соціально-економічна допомога.

Література:

1. Encyclopedia of Social Work. <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-359>
2. England and Wales: Stable fertility and pronounced social status differences Wendy Sigle-Rushton \ DEMOGRAPHIC RESEARCH. VOLUME 19, ARTICLE 15, PAGES 455-502. PUBLISHED 01 JULY 2008 <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol19/15/> DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.15
3. Закон України «Про соціальні послуги». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
4. Пеша І. В. Визначення категорій сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. – Режим доступу: <http://www.enquir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3968/1/Pyesha.pdf>
5. C. Anne Broussard , Alfred L. Joseph and Marco Thompson. Stressors and Coping Strategies Used by Single Mothers Living in Poverty \ Affilia: Journal of Women and Social Work 27(2) 190-204 ^a 2012 SAGE Publications https://www.unisa.edu.au/Global/Health/Sansom/Documents/iCAHE/DECD%20journal%20club%20page/Broussard_2012.pdf
6. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 256 с.
7. Чеховська І.В. Соціальний захист самотніх матерів: аналіз основних положень законодавства / І.В. Чеховська // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2017. – № 1 (5). – 191–201.
8. Чубук Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім'ями / Р. В. Чубук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 142. – С. 204–207. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_47

References

1. Encyclopedia of Social Work: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-359>
2. Sigle-Rushton, W. (2008). England and Wales: Stable fertility and pronounced social status differences, *Demographic Research*, 19, 455-502: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol19/15/> DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.15
3. Hicks, S. (2015). Social work and gender: An argument for practical accounts *Qualitative Social Work*, 471–487.
4. Law of Ukraine “On Social Services” : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
5. Pesha, I. Determination of categories of families in difficult living conditions: <http://www.enquir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3968/1/Pyesha.pdf>.
6. Broussard, C. A., Alfred, L., Thompson, J. and M. (2012) Stressors and Coping Strategies Used by Single Mothers Living in Poverty, *Journal of Women and Social Work* 27(2), 190-204: https://www.unisa.edu.au/Global/Health/Sansom/Documents/iCAHE/DECD%20journal%20club%20page/Broussard_2012.pdf.
7. Kiyannitsa, Z. P., Petrochko Zh. V. (2017). Social work with vulnerable families and children, *Modern landmarks and key technologies*, OBNOVA COMPANY.

8. Chekhovskaya, I.V. (2017). Social protection of single mothers: analysis of the main positions of the legislation, *International Legal Bulletin: Current Problems of the Present (theory and practice)*, 1(5), 191-201.
9. Chubuk, R.V. (2017). Applied aspects of social work with incomplete families, *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 142, 204-207:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_47.

Надійшла стаття до редакції: січень 2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кравченко, О. О. До питання надання соціальних послуг самотнім матерям в Україні / О.О. Кравченко
// Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2019. – № ..... – С. ....